

Բարդուղիմէոսի այն արարքներուն վրայէն որոնք կապ ունին Տիրամօր վերափոխման հետ, հետեցնելու է թէ Ս. Բարդուղիմէոսի վկայարանութիւնը զրոյդ չէր ճանչցած Մ. Խորենացիի նամակը, մինչ այս վերջինս ճանչցած էր զինքը:

ՁԱՔԱՐԻԱ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԵՒ Մ. ԽՈՐԵՆԱՅԻ

«Վերափոխման ճառի և Տիրամօր պատկերի պատմութեան» իբր հեղինակ ծանօթ է Հայ Մատենագրութեան մէջ Չաքարիա կաթողիկոս և Մ. Խորենացի: Երուսաղէմի մատենադարանի թիւ 413 Ձեռագրին մէջ հետեւեալ վերնագրով կը յիշուին այս երկու հեղինակներու գործը: «Չաքարիայ կաթողիկոսի և Մովսէսի քերթողի ի փոխումն Աստուածամար և պատկերի նորին» այսինքն այդ երկու ճանաչողներէ շարադրուած: Այս պարագան՝ Յ. Մանանդեանի ենթադրել տուած էր թէ Մովսէս Գերթողը «Չաքարիա կաթողիկոսի հետ գրել է այդ ճառը»¹²: Սակայն Ա. Աբրահամեան¹³ խնդիրը զրապէս քննելով, ցոյց տուաւ թէ այդ վերնագիրը կրող ճառը՝ երկու տարբեր հեղինակներէ գրուած երկու զատ ճառեր են, մէկի վերածուած ուր ատեն՝ նիւթի նոյնութեան պատճառով: Ստոյգ ըլլալով որ վերափոխման վրայ երկու տարբեր հայ հեղինակներէ՝ տարբեր ճառեր ունինք, բնական կու գայ անոնց իրարու հետ համեմատութիւնը: Հ. Բ. Սարգիսեան ալ նկատած ըլլալով այս երկուքին նմանութիւնը հետեցուցած է, թէ «Չաքարիա կաթողիկոս Թ. դարուն ճանչցած ու կըրկնած է Խորենացիի Ս. Կուսին պատկերի

պատմութիւնը, այն դարերէն շատ ժամանակ առաջ գրուած»¹⁴:

Մինչ ընդհակառակն, ձեռքի տակ ունենալով Չաքարիա կաթողիկոսի վերափոխման ճառը, կը տեսնենք թէ ան ոչ միայն կրկնած չէ Մ. Խորենացիի վերադրուած նամակը, այլ անկներեւ է թէ և ոչ իսկ ճանչցած ու տեսած ըլլայ զայն:

Վասնզի Չաքարիա կաթողիկոս վերափոխման պատմութիւնը ըրած միջոց լայնօրէն կ'օգտուի թէ՛ Կեղծ-Գիտնիսիոսէն և թէ՛ Կեղծ-Նիկողիմոսէն, բայց երբ Խորենացիի համաձայն կը պատմէ Տիրամօր թաղումի ուշ հասնող առաքեալին զրուագը՝ հոն փոխանակ Բարդուղիմէոս առաքեալին անունը տալու, թովմաս առաքեալին կը յիշէ. ու չի յիշեր ամենեւին Բարդուղիմէոսի անունը և անոր հետ կապուած պատկերի պատմութիւնը:

Ասկից, բնականաբար, կրնանք հետեցնել թէ Չաքարիա կաթողիկոս ճանչցած չէ Մ. Խորենացիի վերադրուած նամակը. ապա թէ ոչ շատ բնական պիտի ըլլար հայկական նուիրական աւանդութիւնը զետեղելու իր ճառին մէջ փոխանակ նոյն դերը յանձնելու թովմաս առաքեալին, յունական աւանդութեան համեմատ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Ամբողջութեամբ մեր ըսածները կը հետեցնենք, թէ

ա. - Մ. Խորենացիի վերագրուած նամակը ուղղակի կախում ունի Կեղծ-Գիտնիսիոսի առ Տիտոս գրած նամակին հայերէն թարգմանութենէն, որ 712-ին կատարեց Ստ. Սիւնեցի:

բ. - Նամակի շարադրողը օգտագործած է կամ առաջնորդ ունեցած է ուրիշ վկայարանական գրութիւններ, որոնք Ե. դարէն յետոյ գրուած են:

գ. - Չաքարիա կաթողիկոս Թ. դարուն ճանչցած չէ Խորենացիի վերագրուած այս նամակը:

Եւ հետեւաբար նամակը շարադրուած է անպայման Բ. դարէն վերջ և հաւանաբար երեւան ելած չէր տակաւին Թ. դարուն:

Յաջորդով մենք կը յուսանք դեռ լուսաբանել երեք կէտեր: Այն է՝ թէ արդեօք նամակի հեղինակը նոյն՝ թէ տարբեր անձ

է՝ պատմագիր Մովսէսին հետ. երկրորդ՝ թէ ինչ եղած է Կեղծիքի շարժառիթը. երրորդ՝ թէ մերձաւորապէս ո՞ր թուականին շարադրուած է նամակը:

Հ. Պ. ՀԱՄԵԼԵԱՆ

(Շարունակելի)

Ա Ռ Ա Ի Օ Տ

Առաւօտուն արթնցայ, երբ լոյսն ինկած էր վերաս, Ոսկեշառայլ թեւերով, խորհրդալի մեծ թռչուն, Կը շիջէին առ տակաւ քաղցր թմբիւր և երազ, Ու պարտէզէն կը հասնէր աղբիւրին ձայնը հնչուն:

Խորհեցայ թէ պիտի գայ օր մը որ լոյսն իմ վերաս Երբ տարածուի, պիտի ես չըկարենամ կոյր աչքերս Բանալ իրեն, ըլլալով բանտարկուած և անհաս, Եւ պիտի խոր թափանցէ հողը տամուկ սրտէս ներս,

Ու պիտի զիս պարտէ մը մը մը հանգոյն... Սուրբ օրհնուած Առաւօտ, Սիրոյ, Կեանքի Առաւօտ, Պիտի տանիմ ինծի հետ գոնէ՛ ճաճանչ մը տօգոյն,

Որպէսզի դու շղթայես աշխարհն ամբողջ իմ հոգւոյն, Եւ աճիւնիս մէջ ըզգամ սոստիկ ըզճանքն, ու կարօտ Ըլլամ քեզի, լուսահեղ և անսահման Առաւօտ...

ԱՐՄԵՆ ԵՐԿԱԹ

(12) Հ. Մանանդեան, Անդ. էջ 155.

(13) Աշոտ Աբրահամեան, «Խորենացու վերագրվող - Աշխարհացոյց - ի հեղինակի հարցի շուրջ» Ցերեւան, 1940, էջ 86-91.

(14) Բազմավիշ ձԸ. (1950), էջ 215.